

KAIMO NAMŲ ŪKIŲ PAJAMŲ LYGIO IR ŠALTINIŲ SKIRTUMAI LIETUVOS REGIONUOSE

Vilma LIAUDANSKIENĖ, Vytauto Didžiojo Universiteto Žemės ūkio akademija, Bioekonomikos plėtros fakultetas,
el. paštas: vilmaliaud@gmail.com

Santrauka

Šio tyrimo tikslas – nustatyti kaimo namų ūkių pajamų lygio ir struktūros skirtumus Lietuvos regionuose ir įvertinti, kurie pajamų šaltiniai šiuos skirtumus lemia. Straipsnyje analizuojami namų ūkių pajamų teoriniai klausimai ir pristatoma šių pajamų šaltinių klasifikacija. Empirinio tyrimo rezultatai apima kaimo namų ūkių atotrūkio nuo miesto namų ūkių vertinimą šalies mastu, o regioniniai kaimo namų ūkių pajamų lygio ir struktūros skirtumai analizuojami apskričių lygmeniu. Pirmuoju atveju analizuojami metinio pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinio tyrimo agreguoti duomenys, o antruoju atveju analizei naudojami šio tyrimo individualūs kaimo namų ūkių duomenys, surinkti iš viešųjų duomenų rinkmenų.

Reikšminiai žodžiai: kaimo namų ūkiai, disponuojamos namų ūkių pajamos, pajamų šaltiniai.

Įvadas

Ekonomikos analitikams ir politikos formuotojams informacijos apie pajamų paskirstymą reikia dėl daugelio priežasčių. Viena iš jų yra suprasti ryšį tarp pajamų paskirstymo modelių ir visuomenės organizavimo būdo. Institucijų ir politikos skirtumai turi įtakos pajamų paskirstymui, o jų poveikis geriau suprantamas lyginant su ankstesniais metais ir su kitomis šalimis. Tam tikrų subpopuliacijų pajamų šaltinių ir pajamų pasiskirstymo pokyčių stebėjimas yra svarbus vertinant asmenų ir visos visuomenės ekonominę gerovę (Lustig, 2018).

Okunevičiūtė-Neveauskienė ir Pocius (2020) akcentuoja, kad svarbu nagrinėti gyventojų pajamų skirtumus, nes didelė pajamų diferenciacija regionuose labai trukdo susiformuoti stipriai vidutinei klasei, o per daug didelė diferenciacija neskatina stipresnės vidurinės klasės susiformavimo šalyje. Autorių teigimu, kiekvieno namų ūkio pajamų lygis labai skiriasi, priklauso ne tik nuo namų ūkio sudėties, ekonominės-socialinės padėties, statuso, pajamų šaltinių bei kokioje apskrityje ar regione namų ūkis yra, bet ir nuo to, ar tai kaimo ar miesto vietovėje esantis namų ūkis. Kaimo namų ūkių pajamos mažesnės už miestų namų ūkių pajamas.

Šio tyrimo problema – kokie yra kaimo namų ūkių pajamų Lietuvos regionuose skirtumai ir kokie pajamų šaltiniai šiuos skirtumus lemia.

Tyrimo tikslas – nustatyti kaimo namų ūkių pajamų lygio ir struktūros skirtumus Lietuvos regionuose.

Tyrimo tikslui pasiekti sprendžiami šie uždaviniai:

1. parengti trumpą praktikoje taikomų namų ūkių pajamų sampratos ir vertinimo požiūrių apžvalgą;
2. aprašyti empirinio tyrimo metodiką;
3. atlikti kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų lygio ir struktūros pagal pajamų šaltinių grupes skirtumų Lietuvos regionuose (apskrityse) palyginamąją analizę.

Tyrimų objektas ir metodai

Tyrimo objektas ir aprėptis

Tyrimų objektas – kaimo namų ūkių pajamų lygis ir jų šaltiniai. Šio tyrimo metu taikoma kaimo namų ūkių pajamų palyginamoji erdvinė analizė, naudojant Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo (PGS) 2019 m. statistinio stebėjimo vienetų viešą duomenų rinkmeną. Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas Europos Sąjungoje buvo sukurtas siekiant pateikti išsamią ir palyginamą statistiką apie pajamų pasiskirstymą ir skurdo riziką visoje ES. Šis tyrimas vykdomas kasmet nuo 2003–2004 m. (Callan, Doorley, McTague, 2020). Empirinei analizei naudoti PGS agreguoti duomenys, siekiant nustatyti disponuojamų namų ūkių pajamų atotrūkį tarp kaimo ir miesto namų ūkių šalies lygmeniu, o individualūs kaimo namų ūkių duomenys, surinkti iš PGS viešųjų duomenų rinkmenų, naudojami regioniniams kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų lygio ir struktūros skirtumams apskričių lygmeniu analizuoti.

Tyrimui taikoma erdvinė analizė. Tyrimo regioninė aprėptis grindžiama ES galiojančia viena teritorinių statistinių vienetų nomenklatūra (NUTS), pagal kurią Lietuvos dešimt apskričių (Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Utenos ir Vilniaus) klasifikuojamos kaip trečio lygmens (NUTS3) teritoriniai vienetai (Europos Parlamentas ir Taryba, 2003). Tyrimui naudojami namų ūkių pirminiai individualūs duomenys iš

Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo namų ūkių anketų PGS-01. Kaip nurodyta 1 lentelėje, 2019 m. PGS tyrime dalyvavo 1821 kaimo namų ūkis. Lentelėje pateiktas jų pasiskirstymas pagal apskritis.

1 lentelė. Į pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimą įtrauktų kaimo namų ūkių pasiskirstymas pagal apskritis (sudaryta autorės pagal PGS namų ūkių viešo naudojimo rinkmenas) **2019 m.**

Teritorinė aprėptis	Kaimo namų ūkių imtis	
	Skaičius	Dalis proc.
Alytaus apskritis	110	6,04
Kauno apskritis	268	14,72
Klaipėdos apskritis	144	7,91
Marijampolės apskritis	115	6,32
Panevėžio apskritis	178	9,77
Šiaulių apskritis	204	11,20
Tauragės apskritis	138	7,58
Telšiu apskritis	132	7,25
Utenos apskritis	175	9,61
Vilniaus apskritis	357	19,60
Iš viso kaimo vietovėse	1821	100

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos Rodiklių duomenų bazės duomenis

Namų ūkio pajamų samprata ir šaltinių klasifikacija

Pajamų sąvokai paaiškinti ekonomikoje taikomos įvairios teorijos ir požiūriai. Dėl to „reikia žinot ką vertinti, kad būtų galima nuspręsti, kaip vertinti“ (Vitunskienė, 2013, p. 75). Namų ūkių pajamų samprata ir vertinimas turi du pagrindinius požiūrius: 1) makroekonominį – pagal nacionalinių sąskaitų sistemos standartus; 2) mikroekonominį – pagal ekonominės gerovės, ypač skurdo ir nelygybės bei jų poveikio įvairioms socialinėms ir ekonominėms visuomenės grupėms, tyrimus namų ūkio arba mikrolygmeniu (Lustig, 2018). Kita vertus, esamus ekonominės nelygybės mikroekonominis rodiklius naujausi tyrimai (Zwijnenburg, Bournot, Grahn, Guidetti, 2021; Nolan, Roser, Thewissen, 2019) papildo išsamesniais nelygybės vertinimais pagal nacionalines sąskaitas. Pateikiami išsamesni nelygybės rodikliai, išplečiant analizę nuo pajamų iki vartojimo ir taupymo bei pateikiant rezultatus, visiškai atitinkančius makroekonominis suvestinius rodiklius, taip pat užtikrinant aukštą tarptautinio palyginamumo lygį.

Kaip minėta metodikos dalyje, šiame tyrime kaimo namų ūkių pajamų lygio ir šaltinių skirtumai Lietuvos regionuose analizuojami remiantis mikroekonominio požiūriu ir naudojant namų ūkių statistinio stebėjimo vienetų pirminius duomenis. Pagal namų ūkių pajamų, vartojimo ir turto pasiskirstymo statistikos metodiką (ICW) namų ūkių pajamas sudaro visos įplaukos, tiek piniginės, tiek natūra (prekės ir paslaugos), kurias gauna namų ūkis arba atskiri namų ūkio nariai kasmet ar dažniau (Lustig, 2018). Disponuojamų pajamų sąvoka yra arčiausiai pajamų sampratos ekonomikoje (OECD, 2022). Namų ūkių disponuojamos pajamos – tai pajamos, gautos iš įvairių šaltinių, (pvz., darbo užmokestis, pajamos iš savarankiško darbo, pensijos ir kitos socialinės išmokos bei pajamos iš finansinių investicijų ir kt.), atskaičius nuo jų mokesčius (pajamų mokesčių, privalomojo sveikatos draudimo įmokas, valstybinio socialinio draudimo įmokas, nuolatinius turto mokesčius) bei pastovius kitiems namų ūkiams atliekamus pervedimus (Lietuvos statistikos departamentas, 2020; OECD, 2022).

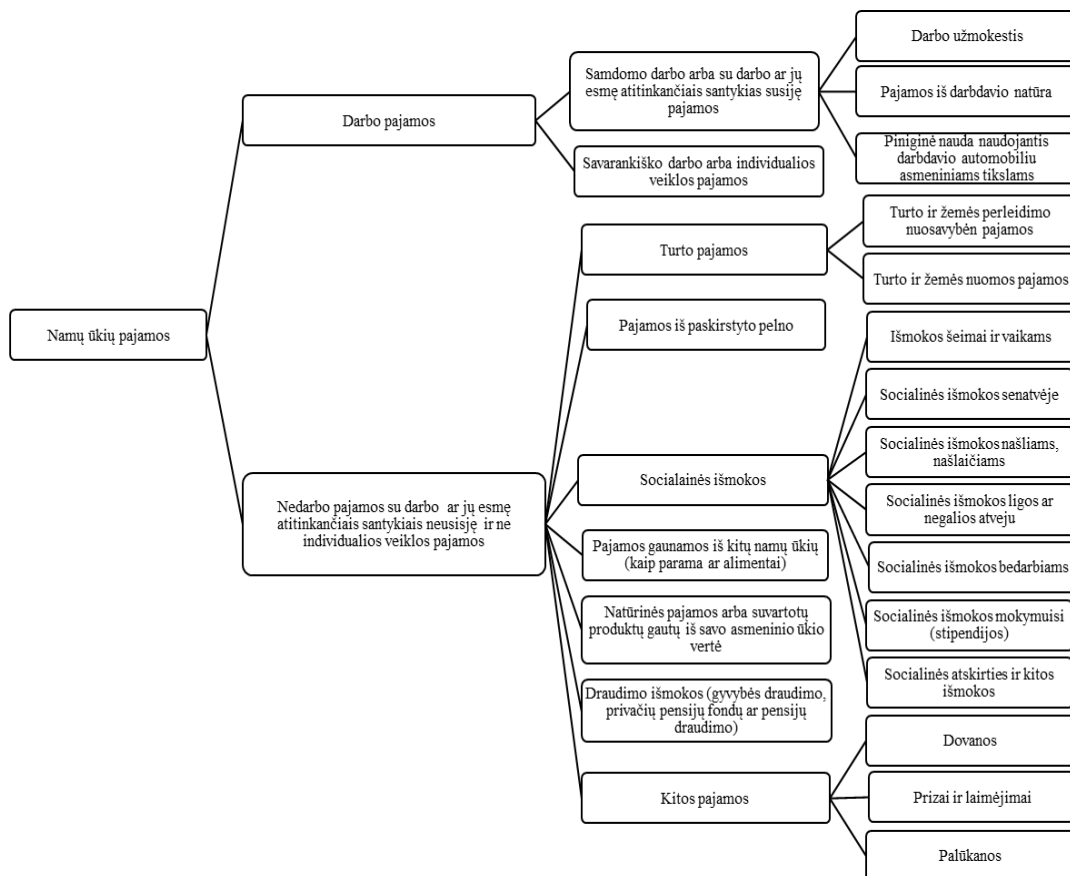
Pagal ICW namų ūkio pajamos apima: i) pajamas iš darbo (tiek apmokamo, tiek savarankiško); ii) nuosavybės pajamas; iii) pajamas iš namų ūkio paslaugų ir gamybos savo reikmėms; iv) gauti einamieji socialiniai pervedimai, (išskyrus socialinius pervedimus natūra); v) socialinius pervedimus natūra (Lustig, 2018). Kaimo pajamų diversifikacija ir šaltiniai siejami su plačiomis pragyvenimo šaltinių grupėmis: 1) žemės ūkis (augalininkystė ir gyvulininkystė); 2) darbo užmokestis; 3) savarankiška veikla už žemės ūkio sektoriaus ribų, ypač paslaugų sektoriuje; 4) turto nuoma ir (5) pinigų socialiniai ar kiti pervedimai, perlaidos (Salifu, 2019).

Namų ūkių pajamų šaltinių klasifikacija, parengta pagal Lietuvos gyventojų pajamų mokesčio įstatymą ir Lietuvoje atliekamo Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo metodiką, pateikta 1 pav.

Tyrimų rezultatai ir jų aptarimas

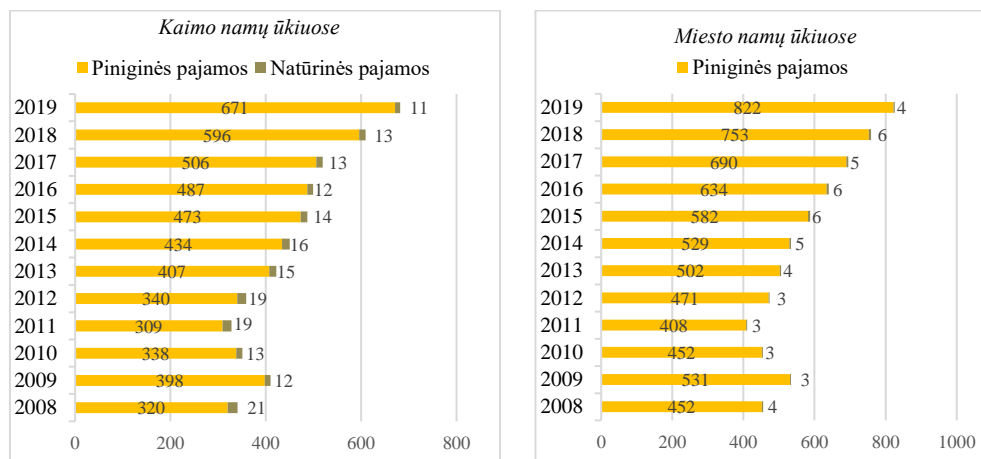
Namų ūkių disponuojamų pajamų skirtumai Lietuvos kaime ir mieste

2 pav. pateikti duomenys parodo, kiek skiriasi kaimo namų ūkių pajamos (piniginės ir natūrinės), vertinant ekvivalentinėmis disponuojamomis pajamomis nuo atitinkamų miesto namų ūkių pajamų rodiklių. Kaip matyti, visais analizuojamais metais piniginės pajamos kaimo namų ūkiuose pastebimai mažesnės, o natūrinės – didesnės. Atskirais metais piniginių pajamų lygio skirtumas siekė nuo 15 iki 29 proc., o natūrinių pajamų – nuo 2 iki 4 kartų. Kita vertus, natūrinės pajamos mažos tiek kaimo, tiek miesto namų ūkiuose. Be to, per pastarąjį dešimtmetį kaimo namų ūkiuose jos sumažėjo beveik perpus. Per nagrinėjamą laikotarpį kaimo namų ūkių pajamų atotrūkis sumažėjo. Kaip rodo ankstesni tyrimai (Vitunskienė, Baltušienė, 2013; Loizou, Karelakis, Galanopoulos, Mattas, 2019; Bojnec, Fertő, 2019; Lillemets, JFertő, Viira, 2022), vienas iš veiksmų, turėjusių įtakos spartesniam kaimo namų ūkių pajamų augimui ir atotrūkio nuo miesto namų ūkių pajamų sumažėjimui, yra nuolat didėjančios Europos Sąjungos dotacijos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai.

1 pav. Namų ūkių pajamų šaltiniai

Šaltinis: sudaryta pagal Gyventojų pajamų mokesčio įstatymą ir „Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo namų ūkių anketą PGS-01 (metinė)“ bei „Pajamų ir gyvenimo sąlygų statistinio tyrimo asmens anketą PGS-02 (metinė)“

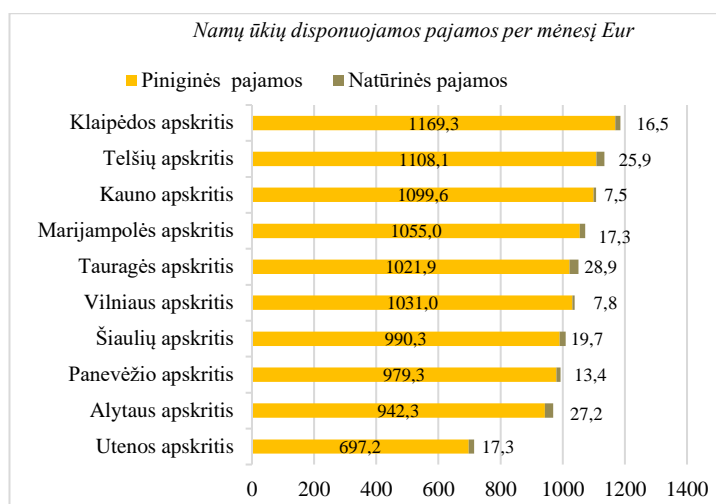
2 pav. Ekvivalentinės disponuojamosios namų ūkio pajamos per mėnesį EUR Lietuvos kaime ir mieste

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos Rodiklių duomenų bazės duomenis

Kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų skirtumai Lietuvos apskrityse

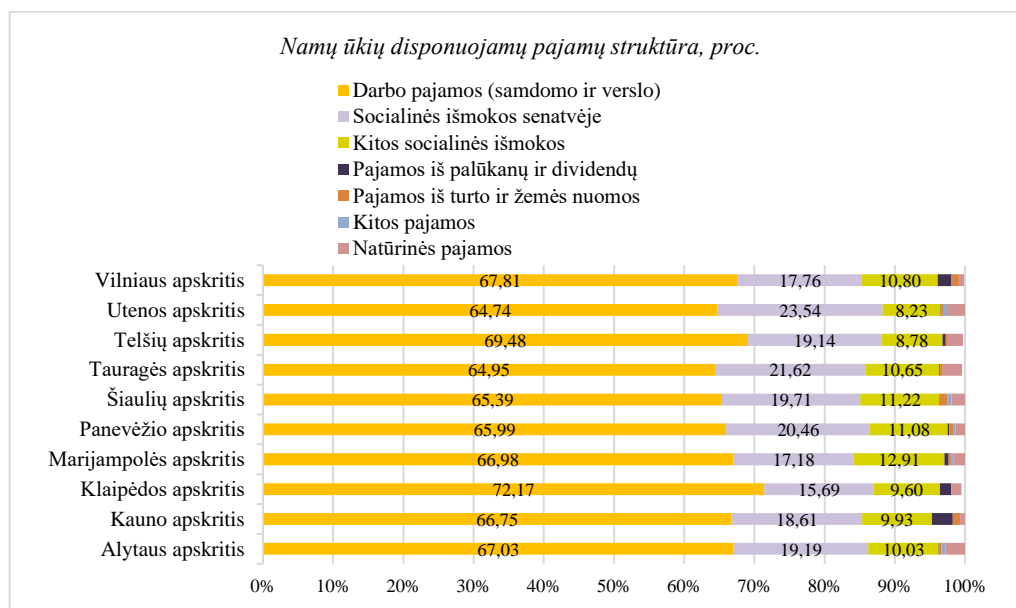
3 pav. pateikti duomenys apie kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų (piniginių ir natūrinių) per mėnesį vidurkius Lietuvos apskrityse. Kaip matyti, visose apskrityse didžiausią dalį disponuojamų pajamų sudaro pinigines pajamos, o natūrinių pajamų dalis yra labai maža. Mažiausios pinigines disponuojamos pajamos yra Utenos apskrityje ir sudaro 697,20 Eur, Klaipėdos apskrityje jos beveik 2 kartus didesnės ir siekia 1069,30 Eur. Mažiausios disponuojamos natūrinės pajamos yra Vilniaus apskrityje ir sudaro 7,5 Eur, o Tauragės apskrityje jos daugiau kaip 3 kartus didesnės ir siekia 28,9 Eur.

Kaip matyti 3 pav., Tauragės, Telšių ir Alytaus apskrityse kaimo namų ūkių natūrinės pajamos iš žemės ūkio (nuo 26 iki 29 Eur per mėnesį) 2–3 kartus didesnė nei Vilniaus ir Kauno apskrityse (7–8 Eur per mėnesį). Šiuos skirtumus pirmiausia lemia kaimo gyventojų užimtumo galimybės. Labiau ekonomiškai išplėtotuose regionuose daugiau kaimo žmonių dirba pramonėje, statybose, paslaugų sferoje, o agrariniuose regionuose kaimo gyventojų veikla privačiame žemės ūkyje yra santykinai reikšmingesnė (Vituskienė, 2002).

3 pav. Kaimo namų ūkių disponuojamos pajamos per mėnesį Lietuvos apskrityse 2019 m.
Šaltinis: apskaičiuota pagal Lietuvos statistikos PGS statistinio stebėjimo vienetų viešąją duomenų rinkmeną

4 pav. parodo kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų struktūrą pagal pagrindinius pajamų šaltinius Lietuvos apskrityse. Struktūra apskaičiuota pagal namų ūkių disponuojamas pajamas per mėnesį. Kaip matyti, visose apskrityse kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų struktūrai didžiausią įtaką daro darbo (samdomo ir savarankiškai dirbančiųjų) pajamos, senatvės pensijos ir kitos socialinės išmokos. Darbo pajamų dalis svyruoja nuo 65 proc. Šiaulių apskrityje iki 79 proc. Klaipėdos apskrityje ir visose apskrityse jos sudaro didžiausią namų ūkių disponuojamų pajamų struktūros dalį. Socialinių išmokų senatvėje dalis mažiausia yra Klaipėdos apskrityje, kur siekia beveik 16 proc., o didžiausia Utenos apskrityje – beveik 24 proc. Kitos socialinės išmokos svyruoja nuo 8 proc. Utenos apskrityje iki 13 proc. Marijampolės apskrityje. Iš kitų šaltinių gaunamos namų ūkių pajamos yra nedidelės ir sudaro tik mažą pajamų struktūros dalį, todėl jų įtaka nėra reikšminga.

4 pav. Kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų struktūra pagal pagrindinius šaltinius Lietuvos apskrityse 2019 m.
Šaltinis: apskaičiuota pagal Lietuvos statistikos PGS statistinio stebėjimo vienetų viešąją duomenų rinkmeną

Išvados

1. Namų ūkių pajamų sampratos ir vertinimo praktika remiasi dviem pagrindiniais požiūriais, t. y. makroekonominio pagal nacionalinių sąskaitų sistemos standartus ir mikroekonominio – pagal namų ūkių biudžetų arba pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimų standartus. Antrasis požiūris plačiai taikomas nagrinėjant ekonominės gerovės, ypač skurdo ir nelygybės bei jų poveikio įvairioms socialinėms ir ekonominėms visuomenės grupėms klausimus.

2. Nustatyta, kad ilguoju laikotarpiu sumažėjo kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų atotrūkis nuo miesto namų ūkių. Natūrinės pajamos sudaro menką disponuojamų namų ūkių pajamų dalį tiek kaime, tiek mieste.

3. Kaimo namų ūkių pajamų lygio ir šaltinių skirtumams Lietuvos regionuose apskričių lygmeniu atskleisti šiame tyrime naudotas mikroekonominis požiūris. Tyrimui naudota Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo 2019 m. statistinio stebėjimo vienetų (namų ūkių) individualių duomenų viešoji rinkmena. Nustatyta kad:

- didžiausią kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų dalį visose apskrityse sudarė piniginės pajamos, o natūrinių pajamų dalis yra labai maža. Lyginant kaimo namų ūkių disponuojamas pajamas apskrityse, matyti didelis piniginių pajamų atotrūkis Utenos apskrityje šios pajamos beveik 1,5–2 kartus mažesnės nei kitose apskrityse. Natūrinės kaimo namų ūkių pajamos labiau ekonomiškai išvystytuose regionuose (Kauno bei Vilniaus apskrityse) yra 2–3 kartus mažesnės nei Tauragės, Telšių ir Alytaus apskrityse.
- apskrityse pagrindiniai ir reikšmingiausi kaimo namų ūkių pajamų šaltiniai yra darbo pajamos, socialinės išmokos senatvėje ir kitos socialinės išmokos, jos sudaro didžiausią dalį disponuojamų pajamų struktūroje. Tačiau lyginant šiuos pajamų šaltinius tarp apskričių matyti, kad jie yra nevienodai reikšmingi. Darbo pajamų dalis kaimo namų ūkių disponuojamų pajamų struktūroje apskrityse siekia vidutiniškai nuo 65 iki 72 proc., socialinių išmokų senatvėje dalis svyruoja nuo 16 iki 24 proc., o kitų socialinių išmokų dalis sudaro nuo 8 iki 13 proc.

Literatūra

1. Bojnec, Š., Fertő, I. 2019. Farm household income inequality in Slovenia. *Spanish Journal of Agricultural Research*, No. 17(4), e0112-e0112
2. Callan, T., Doorley, K., McTague, A. 2020. Top incomes in Ireland: Reconciling evidence from tax Records and household survey data. ESRI Discussion Paper August 2020.
3. Europos Parlamentas ir Taryba. 2003. Reglamentas Nr. 1059/2003 „Dėl bendro teritorinių statistinių vienetų klasifikatoriaus (NUTS) nustatymo“. Europos Sąjungos oficialus leidinys. L 154. 21.06.2003
4. Lietuvos statistikos departamentas. 2020. Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos. 2020 m. leidimas.
5. Lillemets, J., Fertő, I., Viira, A. H. 2022. The socioeconomic impacts of the CAP: Systematic literature review. *Land Use Policy*, No. 114, 105968.
6. Loizou, E., Karelakis, C., Galanopoulos, K., Mattas, K. 2019. The role of agriculture as a development tool for a regional economy. *Agricultural Systems*, 173, P. 482–490.
7. Lustig, N. 2018. Measuring the distribution of household income, consumption and wealth. *Good Meas. Adv. Res. Well-Being Metrics Beyond GDP*, P. 49–83.
8. Nolan, B., Roser, M., Thewissen, S. 2019. GDP per capita versus median household income: What gives rise to the divergence over time and how does this vary across OECD countries? *Review of Income and Wealth*, No 65(3), P. 465–494.
9. OECD. 2022. Household disposable income (indicator). doi: 10.1787/dd50eddd-en Available at: <https://data.oecd.org/hha/household-disposable-income.htm> (žiūrėta 2022-02-05)
10. Okunevičiūtė Neverauskienė L., Pocius A. 2020. Gyventojų pajamų regioninės diferenciacijos raida Lietuvoje ir sąsajos su vidurinės klasės plėtra. *Filosofija. Sociologija*. 2020. T. 31. Nr. 4, P. 306–317
11. Salifu, G. A. N. 2019. The political economy dynamics of rural household income diversification: A review of the international literature. *Research in World Economy*, No 10(3), P. 273–290.
12. Vitunskienė, V. 2002. Lietuvos kaimo gyventojų užimtumas žemės ūkyje ir jo ekonominiai bei socialiniai veiksniai. *Tiltai*, Nr. 2, P. 89–99.
13. Vitunskienė, V. 2013. Žemės ūkio ekonomika [elektroninis išteklius]: mokomoji knyga. Akademija.
14. Vitunskienė, V., Baltušienė, J. 2013. Žemės ūkio subsidijų ir socialinių pašalpų poveikis žemdirbių namų ūkių pajamoms Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr. 4, P. 73–85.
15. Zwijnenburg, J., Bournot, S., Grahn, D., Guidetti, E. 2021. Distribution of household income, consumption and saving in line with national accounts: Methodology and results from the 2020 collection round. Working Paper No. 108. OECD, SDD/DOC(2021)1.

DIFFERENCES IN INCOME LEVEL AND SOURCES AMONG RURAL HOUSEHOLDS IN LITHUANIAN REGIONS

Summary

The aim of this research is to identify differences in the level and structure of income of rural households in the regions of Lithuania and to assess which sources of income determine these differences. The article analyses the theoretical issues of household income and presents the classification of these sources of income. The results of the empirical study include an assessment of the gap between rural households and urban households at the national level, and regional differences in the income level and structure of rural households are analysed at the county level. In the first case, the aggregated data of the annual statistical survey on income and living conditions are analysed, and in the second case, the individual data of rural households collected from public data files are used for the analysis.

Keywords: rural households, disposable household income, sources of income.